

INNSIKT

HVAL I ARKTIS

Da grønlandshvalen forsvant fra Svalbard, antok man at det skyldtes intens fangst. Men nå har den begynt å komme tilbake, samtidig med at isen forsvinner. FOTO: JØRGEN BERGE

Vår bestand av grønlandshval var nærmest utryddet. Fordi det er blitt isfritt nord for Svalbard, kommer den nå tilbake.

Grønlandshvalen lokkes tilbake

OLE MAGNUS RAPP
Tromsø

I løpet av én måned kan den feteste hvalen spise nok krill for et år.

Det halvmeterlykke spekklaget gjør grønlandshvalen spesielt egnet for Arktis, og dette er den eneste hvalen som føder sine kalver i nord. Vinterstid svømmer «vår» bestand rundt nord for Svalbard, der den spiser seg mett på krill og ishavsåte. Så drar den sørvestover på sommerferie før den er tilbake på ca. 80 grader nord ved juletid. Spitsbergen-bestanden er en av fem adskilte grønlandshval-grupper, og var på 1600-tallet verdens største bestand med opp mot 100.000 individer. Lenge har man trodd at intens fangst var den eneste årsaken til at det i dag kun er ca. ti igjen. Nå lanserer en forskergruppe i Tromsø også en annen mulig årsak.

Da professorene Stig Falk-Petersen og Jør-

gen Berge i 2012 begynte å se nærmere på hva som skjer i Nordishavet i mørketiden, ble de overrasket. Det de trodde var et nærmest dødt, iskaldt hav i vinterdval, viste seg å inneholde mye liv.

Men mest interessant, satt fra grønlandshvalens side, er deres forskning på isutbredelsen.

– Rundt 1820 brøt hvalbestanden sammen, og det stemmer også med en sterk endring i utbredelsen av is, sier Jørgen Berge, som er dykker, marinbiolog og professor ved UiT Norges Arktiske Universitet og UNIS (The University Centre in Svalbard). Ny forskning viser at det mellom ca. 1670 og 1810 var isfritt vinterstid i området nordøst for Svalbard, et område som ofte omtales som Hvalbukta.

Men fra 1810 økte isutbredelsen sterkt og omsluttet hele Svalbard vinterstid. Slik har det stort sett vært frem til vår tid, men nå har isen trukket seg tilbake, og Hvalbukta er igjen isfri om vinteren.

Isen hemmer produksjonen av plante- og

dyreplankton. Spesielt krill og ishavsåte er grønlandshvalens livret, og når disse utblir på de faste spisestedene, kan hele hvalbestanden rammes, sier professor Stig Falk-Petersen ved Akvaplan-niva og UiT.

Næringskilde

Forskningen viser at det kommer opp en strøm av varmere og næringsrikt atlantehavsvann i Hvalbukta i løpet av polarnatten. Her produseres det store mengder dyreplankton. Slike «korsteiner» er registrert flere steder i Arktis.

Hvalen oppsøker næringsrike områder så fremt de er isfrie. De svømmer sakte rundt med åpen munn og fyller gapet med planktonrikt sjøvann. Så presses vannet ut gjennom bardene, og maten blir skrapet fra bardene med tungen.

Til tross for hvalens enorme størrelse, er livretten havets minste dyr. Dyreplankton er mellom 0,1 og 15 millimeter lange og inneholder opptil 70 prosent fett.

I løpet av én vårmåned kan den få i seg

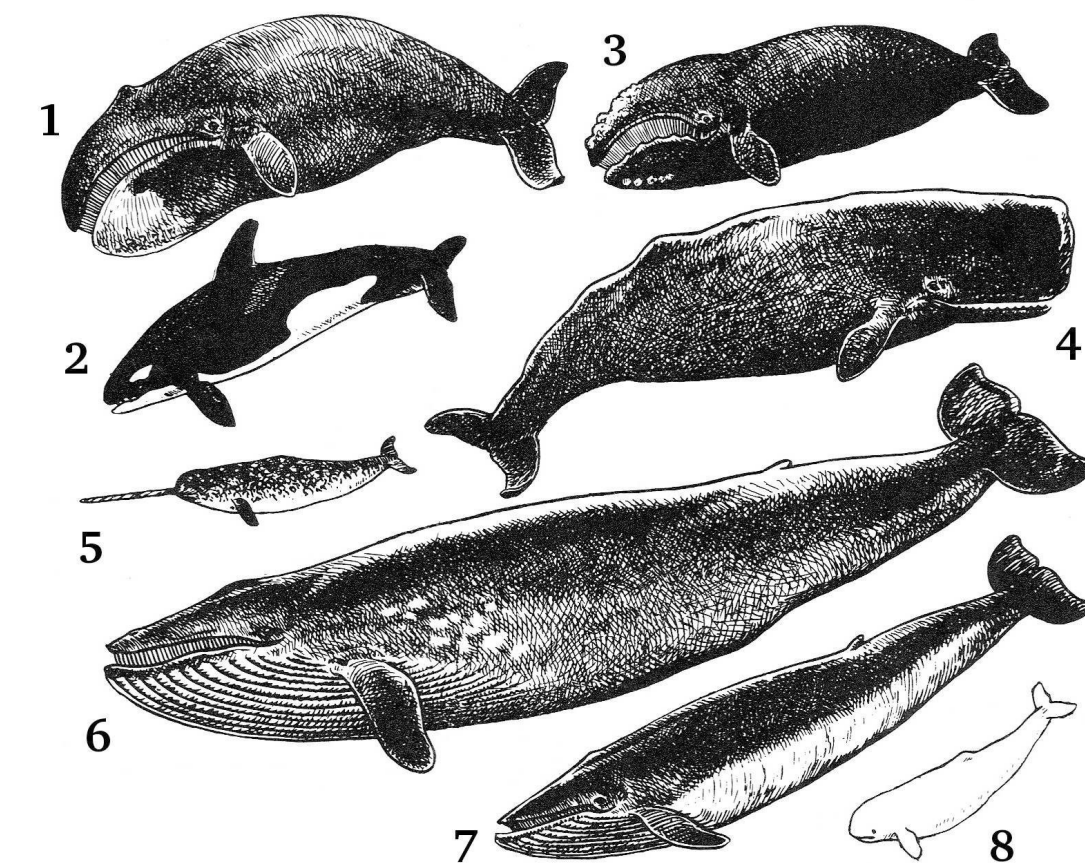
nok fete dyreplankton til å leve et helt år. Men om matplassen over tid er dekket av is og produksjonen er lav, kan det føre til at hvalen trekker unna, slutter å føde kalver eller rett og slett dør.

Via satellitt

Uansett ble bestanden i nord nesten utradert. Lenge fryktet man at grønlandshvalen aldri ville komme tilbake til Svalbard, men så dukket det opp et par. I 2010 fikk forskere fra Norsk Polarinstittutt plassert en satellittsender på ett av de store dyrene. Dette ga ny kunnskap om dyrets vandring, og man så at området nord for Svalbard fortsatt var svært sentralt i grønlandshvalens livssyklus.

Dette resultatet styrkes av lyttesensorer som er plassert i Framstredet mellom Grønland og Svalbard, samt flere steder ved Svalbard. Sensorene samler lyd, og det viser seg at grønlandshvalens karakteristiske syngeregistreres i mørketiden.

Torgny Vinje, en av norsk polarforsknings

Om grønlandshvalen ikke er den største, er den i hvert fall den feteste, med halvmeterlykke spekklag som gjør den godt egnet for et liv i Arktis. 1: Grønlandshval, 2: Spekkhogger, 3: Nordkaper (nordatlantisk rettshval), 4: Spermhval, 5: Narhval, 6: Blåhval, 7: Finnhval, 8: Hvithval (beluga). FOTO: U.S. FISH AND WILDLIFE SERVICE

Nederlandske hvalfangere ved Smeerenburg (Spekkbyen) på Svalbard på 1700-tallet.

Fakta

Grønlandshvalen

- Opp mot 20 meter lang og 100 tonn tung. Levetid på inntil 200 år. Kjønnsmoden omtrent etter 20 år.
- Grønlandshvalen (*Balaena mysticetus*) er på den internasjonale listen over utrydningstruede arter. Svalbard-bestanden er økende og består av ca. ti dyr.
- Før fangsten tok til på slutten av 1600-tallet, antar man at bestanden rundt Svalbard var på inntil 100.000 grønlandshval.

Intens fangst

Grønlandshvalen er den feteste av alle arter, og en av de tregeste. Mens mange andre hvalarter synker når de dør, flyter denne. Det gjorde den attraktiv for fangst, og den ble en sentral kilde i jakten på spekk til lampeolje og barder, som blant annet ble brukt til korsetter.

Fra ca. 1670 til 1800 pågikk det en intens fangst på grønlandshval. Britiske og nederlandske hvalfangere dro hver vår nordover med kastespyd og skarpe lensekniiver. Industristedet Smeerenburg, spekkbyen, ble etablert på Amsterdamsøya nordvest på Svalbard. Her lå Hvalbukta like ved, og inntil seks store kjøler var i drift samtidig og omgjorde spekk til olje.

ole.magnus.rapp@aftenposten.no